

Скупський Р.М.

УДК 338.43:635.1/8

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕГІОНУ

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний розвиток національної економіки, заснований на нових знаннях, технологіях, формах управління, є основою соціально-економічного розвитку країни, що дозволяє забезпечити її безпеку на довгострокову перспективу, і характеризується переходом від відтворювального типу зростання до інноваційного. З огляду на це, виникла об'єктивна необхідність активізації інноваційної діяльності. На думку більшості фахівців, інноваційна діяльність, без якої неможливо подолати загальноекономічну кризу і вийти на рівень економічного зростання, забезпечити приріст соціального ефекту, збалансованість макроструктури, стала визначальною складовою всієї економічної політики країни, в контексті проголошеної в 2011 році Урядом України інноваційної моделі розвитку держави. А тому, інноваційна діяльність визначається пріоритетною в основних програмах розвитку регіонів і підприємств.

Недостатня інноваційна активність підприємств та поступова втрата інноваційного потенціалу зумовлюють невисоку якість інновацій, що послаблює позиції регіонів у міжнародному науково-технічному співробітництві. Оскільки, регіональний розвиток вже сьогодні багато в чому визначає конкурентоспроможність національної економіки, особливого значення набуває удосконалення та ефективна реалізація інноваційного потенціалу підприємств та галузей за умов обмеження використання всіх наявних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Питання інноваційного розвитку на різних рівнях ієрархії та інноваційного потенціалу є об'єктом дослідження таких науковців, як Бачевський Б. [1], Бубенко П. [2], Вермієнко Т. [3], Вовчок С. [4], Кузьменко С. [17], Куцай Н. [14], Лапін Е. [15], Матвейкін В. [8], Станіславик Е. [18], Трифілова А. [20], Уманець Т. [21], Федулова Л. [22], Чабан В. [23] тощо. Однак у більшості наукових джерел мають місце суттєві протиріччя з питань змісту і структури інноваційного потенціалу, що зумовлює відсутність єдиного підходу до його аналізу, оцінки та визначення оптимальних параметрів, необхідних для розробки ефективного механізму управління інноваційним потенціалом суб'єкта господарювання та регіональних систем. Усе це свідчить про актуальність подальшого дослідження інноваційного потенціалу підприємств та регіону, як об'єктів управління, та розробки системи показників для оцінки їх ефективності в науковому та практичному аспектах.

Цілі статті. Метою дослідження є проведення системного аналізу методичних підходів до обґрунтування сутності інноваційного потенціалу, уточнення поняття інноваційного потенціалу підприємства та визначення його структури, а також розробка теоретичних та методологічних положень щодо оцінки інноваційного розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України є стратегічною проблемою. Без забезпечення конкурентоспроможності та стійкості конкурентних переваг аграрних підприємств і продовольчих товарів на регіональних і міжнародних ринках неможливо досягти сталого розвитку аграрного сектору. Конкуренція розкриває потенціал суб'єктів аграрного ринку й виконує важливу функцію постійного рушія розвитку агропромислового виробництва.

Характерною рисою розвитку світового співтовариства на сучасному етапі виступає процес формування соціально-економічної системи, у якій домінуючу роль відіграє впровадження ефективних механізмів інноваційної політики.

Перехід суб'єктів господарювання на інноваційний шлях розвитку можливий лише за умови формування та реалізації інноваційного потенціалу, як основи цього розвитку. Проте прийняття ефективних рішень щодо управління інноваційним потенціалом неможливе без достовірної і повної інформації про об'єкт, яким управляють.

Семантично термін «потенціал» виник від латинського слова «potentials», що буквально перекладається як «сила», «могутній», «бути могутнім» [5, с. 573]. Слід зазначити, що в економічних джерелах існують різні підходи до тлумачення поняття «інноваційний потенціал», зокрема, інноваційний потенціал розглядається як:

- сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності;
- сукупність активів, що використовуються в інноваційній діяльності;

- можливості підприємства, що визначають обсяги, терміни, кількість і якість його інноваційної діяльності;
- здатність підприємства проявляти інноваційну активність;
- міра готовності підприємства до здійснення інноваційної діяльності;
- складна динамічна система, що здійснює інноваційну діяльність;
- характеристика потоку нововведень;
- складова інтелектуального потенціалу;
- певна структура його складових;
- одна з трьох складових інноваційного простору тощо.

Важливим моментом, на нашу думку, є розуміння того, що інноваційний потенціал – це властивість підприємства, яка характеризує не просто його спроможність, а й бажання персоналу здійснювати інноваційну діяльність. У зв'язку з цим не можемо погодитись з науковцями, які під інноваційним потенціалом підприємства розуміють сукупність всіх наявних матеріальних і нематеріальних активів, які використовуються підприємством для здійснення його інноваційної діяльності [9]. Адже в даному випадку не враховується ні рівень професійної підготовки персоналу, ні його бажання здійснювати інноваційну діяльність.

Звідси, ми пропонуємо наступне визначення поняття інноваційного потенціалу: інноваційний потенціал підприємства – це сукупність інноваційних ресурсів та інших чинників макроекономічної системи, що спроможні забезпечити очікувану суб'єктом оцінки економічну ефективність шляхом впровадження інновацій в різноманітні сфери діяльності (виробничу, управлінську, фінансову, маркетингову тощо) за існуючої системи зовнішніх обмежень з метою задоволення кінцевих потреб. Слід підкреслити, що високий рівень реалізації інноваційного потенціалу підприємства – засіб досягнення прибутку інтенсивним, а не екстенсивним шляхом.

Аналіз наведених підходів до структури інноваційного потенціалу засвідчує, що більшість авторів розглядають інноваційний потенціал як сукупність ресурсів, тому, розкриваючи питання структури інноваційного потенціалу, перераховують ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності.

На нашу думку, головними складовими, які необхідно аналізувати з метою формування та реалізації інноваційного потенціалу аграрного підприємства є інтелектуальні, матеріальні, інвестиційно-фінансові, трудові та організаційні ресурси та інфраструктура (рис. 1).

Рис. 1. Структура інноваційного потенціалу аграрного підприємства (розроблено автором на основі систематизації робіт [7, 10, 13, 16]).

Стосовно інноваційного розвитку регіонів, то на загальнодержавному рівні питанням такого аналізу приділяється певна увага. Сьогодні існують методичні рекомендації Міністерства фінансів України, Національної академії наук України, Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України, Міністерства з промислової політики України щодо розроблення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого та регіонального рівня, які за набором показників оцінки та їх характером є, швидше, звичайним аналізом інноваційної діяльності в регіоні і мають ряд недоліків:

- базуються на обмеженій кількості ознак, відбір яких здійснюється залежно від типу класифікації;
- типологізація регіонів проводиться по заздалегідь визначених класифікаторах, межі яких є досить суб'єктивними параметрами [11, с. 16].

Зазначені недоліки призводять до неповного відображення об'єкта дослідження (регіональної соціально-економічної системи) у процесі класифікації, що не може не мати негативного впливу на якість диференціації методів і засобів державного стимулювання окремих типів регіону.

З метою усунення зазначених недоліків пропонуємо проводити інтегральну оцінку інноваційного рівня розвитку регіону, використовуючи таку систему показників-індикаторів (матриця $X = \{x_{ij}\}$, де x_{ij} – значення j -х часткових показників для i -го регіону країни): 1) фінансування наукових та науково-технічних робіт; обсяг наукових і науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій; 2) чисельність фахівців, які виконували наукові та науково-технічні роботи; 3) кількість отриманих охоронних документів (патентів); 4) кількість поданих заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності; 5) кількість аспірантів та докторантів; 6) фондоозброєність; 7) технічна оснащеність; 8) кількість освоєних нових видів продукції у галузі; 9) кількість підприємств, що впроваджували інновації; 10) впровадження прогресивних технологічних процесів у галузі; 11) обсяг реалізованої інноваційної продукції; 12) обсяг фінансування інноваційної діяльності.

Отримані значення інтегральних показників інноваційного розвитку областей Причорноморського регіону України у динаміці 1995-2009 роки, за дослідженням Колесніченка В.Ф. (рис. 2.), дають можливість зробити наступні висновки:

1) отримані за допомогою зазначеної методики інтегральні значення інноваційного рівня розвитку дозволяють виділити потенційно конкурентоспроможні та найбільш інвестиційно-привабливі регіони;

2) області регіону мають не достатньо високі значення за інтегральними показниками (0,05-0,21), що свідчить про невисоку інноваційну активність підприємств порівняно з «лідерами» - Харківською та Донецькими областями з показниками 0,25-0,53 та 0,34-0,35 відповідно;

3) враховуючи адміністративно-географічне розташування, Херсонська область має потенційні можливості стати центром кластеру з інноваційного розвитку промислового овочівництва регіону;

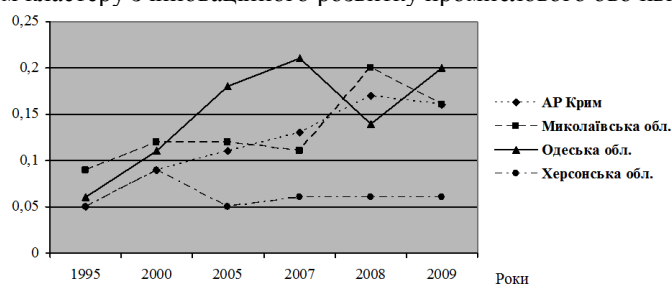

Рис. 2. Значення інтегральних показників інноваційного розвитку Причорноморського регіону України в розрізі областей.

4) Причорноморський регіон є потенційно конкурентоспроможним та найбільш інвестиційно-привабливим регіоном України в процесі управління інноваційним розвитком галузі промислового овочівництва.

При оцінці інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання (регіону), на нашу думку, необхідно виокремлювати фактичний та перспективний рівень:

- фактичний рівень інноваційного потенціалу – це той обсяг інноваційних ресурсів та можливостей, який накопичений суб'єктом господарювання та використовується ним на момент оцінки. Зауважимо, що більшість методичних підходів спрямовані саме на оцінку цього рівня інноваційного потенціалу.
- перспективний рівень інноваційного потенціалу господарюючого суб'єкта включає не лише наявні на момент оцінки ресурси, але і перспективні, тобто ті, які в даний час за певних причин не залучені до інноваційного процесу. Таким чином, перспективний рівень інноваційного потенціалу характеризує максимально можливий обсяг інноваційних ресурсів. Слід зазначити, що оцінкою даного рівня інноваційного потенціалу більшість дослідників нехтують.

Такий підхід до оцінки інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання обумовлює певну специфіку його оцінки. Виходячи з цього: при оцінці фактичного рівня інноваційного потенціалу слід застосувати переважно статистичні (об'єктивні) підходи, які ґрунтуються на емпіричних даних; при оцінці перспективного рівня інноваційного потенціалу слід віддавати перевагу прогностичній оцінці, при цьому, не нехтуючи і об'єктивною оцінкою.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що оцінка інноваційного потенціалу дає змогу визначити не лише його величину, але і дозволяє виявити як реальні, так і потенційні можливості суб'єкта підприємництва, що у свою чергу сприяє покращенню конкурентних позицій господарюючого суб'єкта, збільшенню його доходів, формуванню та удосконаленню ринкової інфраструктури.

Важливість ролі регіональних органів управління інноваційним розвитком визначається двома обставинами: 1) саме області являють собою відносно цілісні територіально-господарські утворення, на рівні яких можна встановлювати цілі, вивчати стан регіональних систем у розвитку, контролювати і корегувати дії при високих рівнях відкритості; 2) регіональний рівень є втіленням практичної економічної діяльності. Інакше кажучи, інноваційний розвиток країни однозначно буде відбуватися через інноваційний розвиток регіонів.

З цим погоджується й А. Крисілов, зазначаючи, що перспективи формування відкритої економіки будуть більш реальними при включенні регіонального управлінського ресурсу [12, с. 34]. Під ним у широкому сенсі розуміють адміністративно-організаційні можливості різних органів і структур, що виконують функції управління на даній території. Важливість ресурсу, на думку А. Крисілова, видно з того,

що при його відсутності практично перестають працювати інші види ресурсів (територіальні, галузеві та ін.).

На основі сучасної типології стратегій інноваційного розвитку А.Гальчинський та В.Геєць підкреслюють, що домінуючим для України, повинен стати останній шлях розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених державою пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу [19, с.203]. У зв'язку з цим вітчизняна наука має бути визнана вищим національним пріоритетом, ресурсне забезпечення якого слід здійснювати першочергово.

З огляду на дану проблему, маємо зауважити, що використовувана офіційною статистикою зазначена система критеріїв не повною мірою задовольняє вимоги аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності. Викликає здивування, що показники інвестиційної діяльності відокремлюються від показників інноваційної діяльності, що не дає змогу, по-перше - простежити ефективність інвестування в науку та інновації, а по-друге - використовуючи наведені показники, практично неможливо простежити джерела і напрями інноваційних інвестицій та їх економічні результати. І головне, запропонована система критеріїв, практично не призначена для оцінки інвестиційно-інноваційної діяльності регіону в галузі агропромислового виробництва, зокрема промислового овочівництва, що вимагає подальшого дослідження даної проблеми.

Оцінка сучасного стану інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні здійснюється переважно за даними офіційної статистики і включає: характеристику галузей регіону; економічну оцінку капітального будівництва (освоєння капітальних вкладень, обсяги і джерела фінансування капітальних вкладень); показники надходження іноземних інвестицій (обсяги інвестицій, частку в загальному обсязі інвестицій, форми залучення капіталу, інвестиції на душу населення, по країнах світу, галузях (обсяг і структура) та за формами власності підприємств); характеристика інноваційної діяльності (кількість і частка підприємств, які проводили інновації, по галузях, за формами власності, характером інновацій (оновлення продукції, упровадження нових технологічних процесів), обсяг випуску інноваційної продукції); оцінка фінансової діяльності (джерела та обсяги фінансування інноваційних програм і будівництва); оцінка екологічної ситуації.

На думку О. Дація, більшість існуючих методик, як показники ефективності інновацій, використовуються економічні показники, які визначають абсолютний обсяг очікуваного прибутку в результаті впровадження інноваційної продукції [6, с.208]. Він пропонує для одержання достовірної оцінки ефективності інновацій поряд з порівняльним аналізом визначати прибутковість проектів на підставі величини квазіренти - додаткового прибутку від інновацій, а також застосовувати оцінку окупності інновацій.

Зважаючи на те, що побудова системи регіонального моніторингу інвестиційно-інноваційної діяльності має базуватися на загальних принципах розробки програм соціально-економічного розвитку країни, на основі проведених досліджень та аналізу наукових джерел, нами рекомендуються наступні принципи:

- прозорість аналізу - досягається шляхом використання простих і зрозумілих методик і критеріїв оцінки;
- об'єктивність і достовірність аналізу - використання точних і порівнюваних критеріїв, ширше застосування поряд із статистичним інтуїтивного підходу (експертних методів), що дасть змогу дати більш точну оцінку результативності інновацій, визначити перспективи і пріоритети розвитку, передбачити майбутні зміни в економіці і суспільстві, що недоступно статистичним методам. Об'єктивність аналізу досягається використанням пової і достовірної інформації;
- комплексність дослідження - оцінка інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні має бути цілісною й охоплювати всі галузі і сфери діяльності;
- науковість дослідження - використання в системі моніторингу досягнень економічної науки, залучення провідних науковців.

З огляду на вище викладене, система критеріїв аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності і перспектив розвитку регіону має враховувати наступні характеристики:

1. Постійні:
 - Адміністративно-географічне розташування регіону.
 - Природно-кліматичні умови регіону.
 - Природно-ресурсний потенціал регіону.
2. Змінні:
 - Науковий потенціал регіону: 1) кількісні та якісні показники наукових установ; 2) галузева спрямованість досліджень; 3) результативність упровадження наукових розробок; 4) фінансування наукових розробок.
 - Інвестиційно-інноваційна активність: 1) обсяги й джерела надходження інвестицій, їх структура (по галузях, територіях і за технологічним складом); 2) превалюючий характер інноваційних проектів.
 - Результативність інноваційних інвестицій: 1) кількісні й структурні показники реалізації проектів з виробництва інноваційної продукції (продукційних); 2) кількісні і структурні показники реалізації проектів з упровадження інноваційних технологій (технологічних); 3) показники ефективності проектів - додатковий дохід на вкладений капітал, середня окупність інвестицій; 4) рівень показників соціально-економічного розвитку регіону.

Висновки. Представляючи органічний зв'язок науки й виробництва, інноваційний потенціал, з точки зору вітчизняної економічної науки, характеризує рівень соціально-економічного розвитку, і є показником,

що визначає ступінь інноваційності національної економіки в новітній історії. Таким чином, він як динамічна величина, змінюється під впливом різних факторів. Головна складність аналізу процесів формування та реалізації інноваційного потенціалу підприємства (регіону), як складної системи, згідно із законом синергії, полягає в необхідності дослідження всіх елементів у взаємозв'язку та динаміці.

Джерела та література:

1. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посіб. / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблудська, О. О. Решетняк. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
2. Бубенко П. Ключові моменти формування регіональних інноваційних систем в Україні / П. Бубенко // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 33-39.
3. Вермієнко Т. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності регіону : [Електронний ресурс] / Т. Вермієнко. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/.../09vtgria.pdf.
4. Вовчок С. В. Теоретико-методичні основи формування та оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / С. В. Вовчок. – К., 2009. – 20 с.
5. Галіней С. В. Експортний потенціал машинобудівного комплексу / С. В. Галіней // Стратегія розвитку України. Серія : Економіка. Соціологія. Право : наук. журнал. – К. : Книжне видавництво НАУ, 2004. – № 314. – С. 573-576.
6. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О. І. Дацій. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
7. Дерманська Л. В. Теоретичні засади формування концепції інноваційного розвитку підприємств / Л. В. Дерманська // Інноваційна економіка. – 2011. – № 6. – С. 171-175.
8. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития : монография / В. Г. Матвейкин, С. И. Дворецкий, Л. В. Минько и др. – М. : Машиностроение-1, 2007. – 284 с.
9. Кахович Ю. О. Інноваційний потенціал: сутність і основні складові / Ю. О. Кахович // Агросвіт. – 2007. – № 3. – С. 34-36.
10. Коваль Н. В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та структура / Н. В. Коваль // Інноваційна економіка. – 2011. – № 7. – С. 165-170.
11. Колесніченко В. Ф. Інтегральна оцінка оцінка інноваційного рівня розвитку регіонів України / В. Ф. Колесніченко // Інноваційна економіка. – 2011. – № 5. – С. 16-22.
12. Крысиков А. Д. Роль и оценка управленческого инновационного ресурса регионального развития в контексте формирования открытой экономики / А. Д. Крысиков // Экономические инновации. – 2003. – Вып. 14. – С. 32-37.
13. Крючко Л. С. Інноваційний тип розвитку в умовах економічної глобалізації : [Електронний ресурс] / Л. С. Крючко // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=199>
14. Куцай Н. С. Аналіз інноваційного потенціалу регіонів України : [Електронний ресурс] / Н. С. Куцай. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2010_683/19.pdf С. 93-99.
15. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Е. В. Лапин. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 310 с.
16. Михайлишин Н. П. Контролінг інноваційної діяльності як засіб реалізації інноваційного потенціалу підприємства / Н. П. Михайлишин // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 101-105.
17. Потенциал инновационного развития предприятия : монография / А. А. Епифанов, С. Н. Кузьменко, Т. А. Васильев и др.; под ред. С. Н. Кузьменко. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 255 с.
18. Станиславик Е. В. Модель оценки инновационного потенциала промышленного предприятия / Е. В. Станиславик, А. Б. Свиная // Труды Одесского политехнического университета. – 2008. – Вып. 1 (29). – С. 292-297.
19. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхом європейської інтеграції / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
20. Трифилова А. А. Анализ инновационного потенциала предприятия / А. А. Трифилова // Инновации. – 2003. – № 6. – С. 67-72.
21. Уманець Т. В. Система індикаторів оцінки інноваційного розвитку: регіональний аспект / Т. В. Уманець, Т. В. Лучакова // Економіка. – 2010. – № 54. – С. 260-268.
22. Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України / Л. Федулова // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 24-36.
23. Чабан В. Г. Інноваційний потенціал підприємства та його оцінка / В. Г. Чабан // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 142-148.